

ZORICA STIPETIĆ

O potrebi povijesnog pristupa istraživanju odnosa umjetnosti i revolucije

U povodu knjige Vlade Mađarevića: Književnost i revolucija — Prilog analizi sukoba na književnoj ljevici, izd. August Cesarec, Zagreb 1974, str. 321

Odnos umjetnosti ili stvaralaštva i revolucije tema je što se u nas raspravlja već više od pola stoljeća; toliko samo u jugoslavenskom komunističkom pokretu, gdje je interes najdublje zasnovan, a još prije toga u socijaldemokratskim strankama pa i među građanskim intelektualcima. Posljednjih nekoliko godina učestala su i osnažila se razmatranja te još uvijek otvorene teme, a ono što vazda iznova aktualizira, čak i dramtizira prošlost, jest akcentiranje — kao središnjeg problema teme — odnosa inteligencije (intelektualaca) i Komunističke partije. Mnoge današnje refleksije inzistiraju na povijesnom kontinuitetu problema, ali, služeći se uglavnom samo historijskim ekskursima, pružaju više povijesnih analogija nego analiza. Tako niz zanimljivih i stimulativnih tekstova jasnije ukazuje na subjektivne autorove predodžbe o tom problemu nego na sam problem; jedna se — doduše poučna — povijesna problematika više doživljava, ponekad i do poistovjećivanja, nego što se sustavno i cjelovito raščlanjuje. Valjalo bi i prema njoj uspostaviti racionalan odnos, što znači da bi kritičko istraživanje trebalo da vrednuje povijesno iskustvo. Zasad imaginarna, ali ustinu moguća edicija sabranih tekstova, koja bi — bez subjektivnih antologijskih izbora — pružila objektivn, znanstveni uvid u ono što se i kako se o toj temi mislilo, otežala bi ahistorično razmatranje kakvo susrećemo u velikom broju današnjih raspravljanja. Tema o odnosu stvaralaštva i revolucije — sa svom svojom kompleksnošću — jest i treba da bude otvorena, ali ono što je u njoj *povijest* — ma koliko životna i poticajna — *valjalo bi i razmatrati kao povijest*, historijskom metodologijom i uz mogućnost objektivnog provjeravanja. Naravno, ne mislim da je historijsko mišljenje jedini mogući model, ali ga smatram neizbježnim želimo li da se pronađe središnji problem i bitan sadržaj u svakoj pojedinoj fazi našeg iskustva o »odnosu stvaralaštva i revolucije«, o kojemu je danas rasprostranjeno mišljenje da je bio u biti statičan, a da se najizrazitije očitovao u takozvanom »sukobu na književnoj ljevici«. Zapravo, da mu je taj »sukob« intelektualaca i Komunističke partije, više ili manje otvoren, imanentan. Tako »sukob na književnoj ljevici« postaje znak tog »odnosa«, pa i svojevrсна mitologija. Ali, kao ni svi ostali zbiljski odnosi, ni odnos intelektualaca i Komunističke partije ne može se iscrpiti intelektualnom konstrukcijom, jer njegova složenost proizlazi iz određenih povijesnih okolnosti, podrazumijeva uvijek konkretnu situaciju i

konkretne ljude, i vazda je riječ o interakciji. A nastojanja da se utječe na konkretne društveno-političke tokove i politička aktivnost, ili misaonost i stvaralaštvo, nisu karakteristike samo jedne strane, obje su im težile. Većina tekstova raspravljajući o »odnosu« uistinu razmatra samo jedan čimbenik — umjetnost, stvaralaštvo ili intelektualce, dok je drugi — Komunistička partija, reducirana na proizvoljni, shematski objekt. Tako se relacije koje su — ukoliko su bile uistinu relevantne — izvire iz biti društvenog života, bile osobene, nepovijesne, povijesne, interpretiraju minorizirano kao »politička komponenta«, prizemni praktičizam, koji, kad bi se i raščlanio, ne bi dosegao pravu razinu problema: sukoba slobodne kritičke misli i monolitne organizacije koja teži sveobuhvatnoj vlasti. Ali, očišćen od konkretne sadržine, oslobođen veza koji su ga ukorijenili u socijalni kontekst na koji je upućen, »odnos«, pa i »sukob«, ostaje bez životnosti i uvjerljivosti. Čemu nas onda može poučiti, i za čim to iznova u njemu tragamo?

Nedvojbeno je da problem sadrži filozofsku, književnoteorijsku i estetsku dimenziju, no jesu li one središnje u takozvanom »sukobu na književnoj ljevici«? Držim da termin valja koristiti uvjetno, jer je riječ o sintagmi koja više zamagljuje nego određuje realne subjekte »sukoba«. Što je taj »sukob«? Naime, očigledno je iz tekstova i dokumentacije, da *nije riječ o istome* za književne historičare i teoretičare, koji su se do sada najiscrpnije time bavili — i historičare (»političke historičare« ili »društvene historičare«, za razliku od ostalih koji se služe historijskom metodologijom), za sudionike, i konačno za dokumentaciju i izvore. Očigledno je da subjekti spora, predmet i vrijeme spora umnogome divergiraju. Otuda i upotrebljavani pojmovi imaju različito značenje. Tako, govoreći o »sukobu«, različito profilirani istraživači govore zapravo o različitim stvarima, drugačije pristupaju, pitaju i odgovaraju. Ali nije riječ samo o obogaćivanju i analitičnosti, nego o težnji za svojevrsnom apsolutizacijom problema. Pa ako književni historičari ili teoretičari mogu donekle autonomno od društvenog konteksta raščlanjivati svoj predmet, izabirati činjenice po osobenom kriteriju i selekcionirati pitanja, pa čak i unaprijed znati i problem i rješenje — sve je to nedopušteno historičaru čiji je poziv istraživanje što cjelovitijega društvenog fenomena.

Te opće napomene stavljam kao uvodne na osvrt najnovijoj knjizi koja tematizira »sukob na književnoj ljevici«, Književnost i revolucija, Vlade Mađarevića, koja je u izdanju agilnog zagrebačkog poduzeća »August Cesarec«, objavljena potkraj 1974. godine. Autor, književnik, kritičar i publicist, rođen je 1911. godine, te je tridesetih godina u SKOJ-u i Komunističkoj partiji u Zagrebu veoma aktivan politički i književno-publicistički. Iako se posljednjih godina nije često javljao, zadržao je osjetljive polemičko-kritičarske osobine, pa se jedini opsežnom raspravom suprotstavio filozofskim tezama knjige koja je izazvala golem interes, Sukob na književnoj ljevici 1928–1952, Stanka Lasića, Zagreb 1970. godine.

U svom predgovoru (str. 9, datiranom lipnja 1971) Mađarević uz ostalo kaže: »[...] želim da istaknem kako sam bio naročito ponukan i uporno stimuliran svojom komunističkom svijesću i moralnim porivom književnika da što temeljitije, prema svojim mogućnostima, kritički otvoreno i konstruktivno razmotrim upravo u ovo naše doba toliko problematiziran odnos književnosti i revolucije, te još nedovoljno proučenu i nepravilno sagledanu ulogu naših lijevih intelektualaca i književnika u tim odnosima i dilemama, a osobito u pripremanju i provo-

denju naše revolucionarne Narodnooslobodilačke borbe. Smatrao sam to veoma potrebnim, a sebe kao sudionika onog vremena na takav rad i obaveznim, i bez obzira na dijelom spornu knjigu Stanka Lasića o sukobu na književnoj ljevici, koja je dala osnovni impuls i materijal za prvi dio ovog izlaganja i izdanja. Pripadao sam, naime, onoj mladoj generaciji lijevih pisaca, publicista i intelektualaca, koja je nastojala i bila već na dobrom putu da taj sukob prevlada, ali su je 'prerani' rat i bespoštedna ilegalna borba prije i za vrijeme naše Narodnooslobodilačke borbe u tom spriječili«. Na str. 16, poglavlje »Prethodno mišljenje«, autor također naglašava da je ponukan i prigovorima da se »ne javljaju živi sudionici toga sukoba ili toga vremena. Zato je ova rasprava o sukobu na književnoj ljevici ujedno i svjedočanstvo u ispovjednom stilu i analiza u dijalektičko-historijskom raščlanjivanju tema.« Na str. 17 još jednom ističe: »Pišem, uglavnom, konkretno i autentično kao svjedok, o prilikama, odnosima i aspektima sukoba na književnoj ljevici u Zagrebu [...]«

Citirani stavovi obavezuju historičare da upravo to *svjedočanstvo* ponajprije vrednuju. Naime, osobna, izvorna svjedočanstva o toj temi veoma su malobrojna; mnogi učesnici su davno mrtvi, a živi je zaobilaze. Ipak, niz memoara, što se čuva u arhivima, nadopunjuje postojeću dokumentaciju i olakšava međusobno provjeravanje.

Edicija koja obuhvaća oko 300 stranica teksta uobičajenog formata ima nekoliko većih dijelova. Prvi i pretežni dio Književnost i revolucija (13—112) u osnovi je »neposredan polemički odgovor istoimenoj Lasićevoj knjizi«, a objavljen je prethodno u zagrebačkom časopisu *Kulturni radnik*, 6/1971. i 1/1972. godine. Drugi dio knjige sačinjava rasprava Između realizma i ekspresionizma (Analiza spora na svjetskoj književnoj ljevici i estetskih teorija Lukácsa i Brechta) (117—150 str.) koja je uglavnom informativna. Treći dio, pod nazivom Dokumenti (153—214), sadrži ove tekstove: Omladina u naprednim časopisima između dva rata, redigirani članak, objavljen u *Studentskom listu* 28. V 1959, isto tako i članak Književna grupa glasa Omladine (10. IV 1959); zatim članak Književnost i društvo, koji je 1933. god. objavljen kao programatski uvodnik ljevičarskog almanaha *Periferija*. U napomeni (str. 285) štampan je i pasus koji razmatra nadrealizam — a koji je bio prvobitno ispušten na sugestiju Steve Galogaže. Članak Dječurlija upada u književnost, objavljen je kao Pogovor knjizi Mirka Jelenčića (Željko Gumhalter) Dječurlija, prvoj ediciji »Biblioteke Glasa Omladine« 1935. godine, članak Mladi i Matica hrvatska, objavljen je u *Glasi omladine*, god. II, br. 4—5, od 12. IV 1936; osvrt Mladi i Društvo hrvatskih književnika, tiskan je na istom mjestu 18. II 1937; Borba »mladih« u starom Društvu hrvatskih književnika, objavljen je u *Izrazu*, 11—12/1959. zajedno s osvrtom Sukob u DHK 1937, koji je, kako autor kaže, bio napisan 1937. godine za travanjski broj ljevičarskog časopisa *Ars*, ali je tada časopis prestao izlaziti. Prilog Položaj mladih književnika pred Drugi svjetski rat sastoji se zapravo od Prethodnih napomena — suvremenog komentara za svoj intervju koji je bio objavljen u beogradskom dnevniku *Pravdi* 6. IV 1938, i koji je ovdje također preštampan u izvornom, neskrćenom obliku. Četvrti dio knjige, pod naslovom Sintez (217—264), sadrži tekstove koje je autor pisao i objavljivao šezdesetih godina: Dijalektika kritičke misli, Književnik i društvo, Drama i stvarnost, Pojam i smisao marksističke kritike. Dodatak sadrži bilješke, napomene, kazalo imena i predmeta, popis literature.

Kao što se može vidjeti i iz navođenja, ta zanimljiva knjiga plod je dugogodišnjeg bavljenja problemima književnosti i njenoga društvenog funkcioniranja, ali ostaje utisak ponešto nedomišljene koncepcije, isforsiranog sadržaja i kompozicije. Heterogenog pristupa i organiziranja materije svjestan je i sam autor, kod kojeg ipak prevladavaju polemičarske a ne istraživačke osobine. Mađarević nije posve uskladio svoje svjedočanstvo sudionika i svoje promišljanje teme. A kad raspravlja o književno-teorijskim i filozofskim argumentima Lasića, u suštini prihvaća Lasićevu interpretaciju *predmeta spora* i njegovo *imenovanje*. Načelne zamjerke što Lasić ne uvažava povijesnost i kontekstualnost spora, ni Mađarević ne ispravlja. Štoviše, ne konzultira historiografsku literaturu, premda smatra da je sukob sadržavao političku dimenziju koju treba istražiti, ali postojeće rezultate ipak ne uvažava. Tako je autor sam reducirao predmet razmatranja na uže granice od onih koje je načelno zacrtao. Osporavajući Lasićevu tezu da je sinteza umjetnosti i revolucije nemoguća jer, ako se ostvari, znači izdaju i kontrarevoluciju — Mađarević nastoji i konkretnijim primjerima obrazložiti svoju, da se radilo (i još je otvorena mogućnost) o simbiozi umjetnosti i revolucije. Historičare zanima upravo to dokazivanje primjerima, ta povijesna građa. A Mađarević se tu ponajviše podupirao svojim sudioništvom. Zalaže se da se rekonstruiraju svi elementi intelektualne ljevice, a kao svoj prilog nastoji dati uvid i ocijeniti djelovanje i značenje »najmlađih marksista 'između'«, kojima je pripadao. Ta generacija su, zapravo, još bili studenti i »književna omladina«. Ali »budući su mnogi od najmlađih bili potpuno predani dnevnim revolucionarnim kulturnopolitičkim zadacima i ilegalnim akcijama, stalno sputavani policijskim pritiscima i progonima, a da su za njih rat i revolucija 'prerano' došli, to se njihov utjecaj u tome smislu na književnom planu nije mogao ranije niti razviti niti djelotvornije očitovati« (str. 20). Međutim, upravo iz generacije »najmlađih marksista« — ali ta i nije posve istovetna onoj koju je ocrtao Mađarević — izrasla je organska inteligencija, snaga revolucije, no tu funkciju autor ne uočava dovoljno, vjerojatno stoga što se ograničio na osobna svjedočenja. Nedostaje što nije govorio temeljitije i sustavnije, pa su neke tvrdnje nedokazane, a neke rečenice ostale su samo na razini aluzivnosti. Kako, primjerice, da prihvatimo, bez jače argumentacije, tezu da je Cesarčeva pozicija bila »između«? I, što je za mene bitno pitanje, *kako da uopće ocijenimo pravi smisao »pozicije između«?* Naravno, pitanje nije zbog toga što se ta grupacija — kako kaže autor — nije imala vremena afirmirati, pa je ostala pretežno samo nastojanje. Kako »spor« ne smatram »sporom na književnoj ljevici«, onda ni književni dosezi u tom kontekstu nisu kriterij vrednovanja. Držim da je spor nekih intelektualaca s Partijom nastao 1938—1939—1940-ih godina; tada se razvijao i završio, zbog konkretnih političkih pitanja i političkog značenja njihova djelovanja, a književno-teoretske teme služile su kao simulacija, a ne predmet spora. Zbog toga ni »pozicija između« zagovornika idejno-estetskih fleksibilnijih stavova jednostavno nije imala ni smisao ni funkciju koju im pripisuje Mađarević. Spor se sastojao u različitim odgovorima na pitanje može li, i treba li takva partija, u takvom društvu, u takvoj međunarodnoj komunističkoj orijentaciji i svjetskoj konstelaciji ići u tako koncipiranu revoluciju? Šta bi tu bila »pozicija između«? Međutim, smatram da je djelovanje te grupe Mađarević mnogo primjerenije ocrtao u knjizi koju je redigirao M. Iveković, Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945, knj. 1, poglavlje Omladinske lijeve inicijative, str. 245—262.

Po iskazanome u knjizi Književnost i revolucija, Mađarević nije bio ni svjedok ni učesnik u »sukobu«, ali je djelovao u onom vremenu, atmosferi i komunističkom pokretu. Nešto od toga dragocjenog izvornog doživljavanja donosi knjiga. Osobno žalim što nema izrazitiji memoarski karakter, jer je očigledno da bi autor mogao iscrpnije prikazati svoja sjećanja. Posebice stoga što naša takozvana »kulturna povijest« ponajviše oskudijeva relevantnim memoarskim zapisima. Također držim da je propust što su zanimljivi i korisni predratni tekstovi u odjeljku Dokumenti, u ponekim detaljima redigirani, tako da ih ne možemo kao dokumente citirati.

Uza sve navedeno, knjiga je dobrodošla, korisna je i poticajna. U njoj autor, možda prvi, ukazuje na nedosljednosti nekih mišljenja koja su do sada nekritički ocjenjivana. Ako Mađarević i nije ispunio sva očekivanja koja uvodno najavljuje, rekao je dosta i o *prošlosti* i o *svremenosti*.